

SES VE FENOMEN
HUSSERL FENOMENOLOJİSİNDE
GÖSTERGE PROBLEMİNE GİRİŞ

JACQUES DERRIDA

ÇEVİREN
GÜLBEN SALMAN, Z. EMİR ÖZER

JACQUES DERRIDA

Cezayir’de doğdu (1930). 1949’da Paris’e taşındı, École Normale Supérieure’e (ENS) kabul edildi (1952). Belçika’daki Husserl Arşivi’nde çalışmalar yaptı (1953-1954) ve felsefe alanında yüksek lisansını Husserl üzerine verdi. Savaşın ardından Sorbonne’da felsefe dersleri verdi (1960-1964) ENS’de kalıcı hocalık pozisyonunu 1984’e kadar sürdürdü. Columbia Üniversitesinden ilk fahri doktorasını aldı (1980). Birçok ülkede bir dizi konferans ve kalıcı görevde bulundu. 1983’ten itibaren Paris’teki École des Hautes Études en Sciences Sociales’de görev aldı. Paris’te öldü (2004). Başlıca eserleri: *L’origine de la géométrie de Edmund Husserl* (1962), *De la grammatologie* (1967), *La Voix et le phénomène* (1967), *L’Écriture et la différence* (1967), *Éperons. Les styles de Nietzsche* (1972), *Glas* (1974), *La carte postale. De Socrate à Freud et au-delà* (1980), *Ulysse gramophone* (1987), *Limited Inc.* (1990), *Du droit à la philosophie* (1990), *Spectres de Marx* (1993), *Force de loi* (1994), *Politiques de l’amitié* (1994).

GÜLBEN SALMAN

Ankara doğumlu (1984). ODTÜ Felsefe Bölümünden lisans, Leuven Üniversitesi Felsefe Enstitüsünden yüksek lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Anabilim Dalından doktora derecelerini aldı. Araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladığı DTCE Felsefe Tarihi kürsüsünde hâlen öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. *Vira Verita* ve *Posseible*’de yayın kurulu üyesidir. Fenomenoloji, siyaset felsefesi, çağdaş Fransız felsefesi alanlarında yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.

ZÜLFÜKAR EMİR ÖZER

ODTÜ Elektrik-Elektronik Mühendisliğinden mezun oldu (2010). Lille Üniversitesi Felsefe Bölümünde yüksek lisansını tamamladı (2017). Berlin Freie Üniversitesi, Leuven Katolik Üniversitesi ve Tilburg Üniversitesi felsefe bölümlerinde araştırmacı olarak yer aldı. Nietzsche ve Freud düşünceleri çalışmalarının ana hattını oluşturmaktadır. ‘Felsefede Hayvan Sorusu’ üzerine çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	13
GİRİŞ	25
BİRİNCİ BÖLÜM GÖSTERGE VE GÖSTERGELER	41
İKİNCİ BÖLÜM BELİRTMENİN İNDİRGENMESİ	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İÇSEL MONOLOG OLARAK SÖYLEMEK-İSTEMEK	58
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SÖYLEMEK-İSTEMEK VE TEMSİL	76
BEŞİNCİ BÖLÜM GÖSTERGE VE GÖZ KIRPMA	89
ALTINCI BÖLÜM SESSİZLİĞİ KORUYAN SES	100
YEDİNCİ BÖLÜM KÖKENİN EKİ	119
DİZİN	139

Eğer kimin yazdığını bilmeden 'ben' kelimesini okursak, en azından, normal bir anlamlandırmanın dışında kalan ama anlamsız olmayan bir kelimeye sahip oluruz.
Husserl, *Mantıksal Araştırmalar*

Karşımızda telaffuz edilen bir isim, bize Dresden Galerisi'ni düşündürüyor... Odalar arasında amaçsızca geziniyoruz... Téniers'in bir tablosu... bir resim galerisini temsil eder... Bu galerideki resimler de, deşifre edilebilecek kayıtları vb. kendi açılarından gösteren resimleri temsil eder.
Husserl, *İdeler I*

Çıkarılan ses [*le son*] ve ağızdan çıkan ses [*la voix*] hakkında konuştum. Şunu demek isterim ki çıkarılan ses açık, ve aynı zamanda korkunç, korkutucu şekilde hecelelemeye sahiptir. M. Valdemar *konuştu*, açıklıkla bir soruya cevap... Şu anda şöyle dedi: –Evet, –hayır, –uyuyordum, –ve şu an, –şu an, *ben öldüm*.
Olağandışı Öyküler

GİRİŞ

Mantıksal Araştırmalar (1900-1901), bilindiği gibi, bütün fenomenolojiyi içine çeken yolu açmıştı. Dördüncü baskıya kadar (1928), temel bir değişiklik, kitabı sorgulayan belirgin bir çalışma yapılmadı. Elbette küçük düzeltmeler ve açıklama-ya dönük güçlü bir çalışma yapıldı: *İdeler I* ve *Formel Mantık ve Transandental Mantık* kitapları yönelimsel ve noematik anlamın kavramlarını kesintisiz bir biçimde serimler; tam anlamıyla analitik iki katman (yargıların saf morfolojisi ve sonuç mantığı) arasındaki farkı açımlar ve genel anlamda bilim kavramını o ana kadar etkileyen tümdengelimci veya nomolojik sınırlamayı ortadan kaldırır.¹ *Krisis*'te ve ona ek diğer metinlerde, özellikle de *Geometrinin Kökeni*'nde, *Mantıksal Araştırmalar*'ın kavramsal öncülleri, bilhassa da genel olarak tüm anlamlandırma ve dil sorunlarıyla ilgili olduğu sürece hâlâ iş başındadırlar. Diğer alanlardan çok bu alanda sabırlı bir okuma, *Mantıksal Araştırmalar*'da bütün Husserlci düşüncenin tohum hâlindeki yapısını ortaya çıkaracaktır. Fenomenolojik ve eidetik indirgemelerin zorunluluğu ya da örtük pratiği, bunların erişim sağladığı her şeyin toparlanabilir mevcudiyeti her sayfada okunabilir.

Oysa *Araştırmalar*'ın ilki (*Ausdruck und Bedeutung [İfade ve Anlam]*),² sonraki tüm analizleri titizlikle yönetecek olan

¹ *Logique formelle et logique transcendantale*, § 35 b, çev. Suzanne Bachelard, Presses Universitaires de France, s. 137.

² Bazı zaruri açıklıklar ve öngörüler hariç, mevcut deneme anlamlandırma doktrinini *Mantıksal Araştırmalar*'ın ilkinde yapılandırıldığı şekliyle analiz etmektedir. Buradaki zor ve çetrefilli yolu daha iyi takip etmek için, genellikle Husserlci fenomenoloji ve anlamlandırmanın klasik ya da modern diğer teorilerinin arasında girmeye zaman zaman kendilerini dayatır gibi görünen karşılaştırmalardan,

‘özel ayrımlar’a tahsis edilen bir bölümle açılır. Ve bu bölümün iç tutarlılığı tamamıyla ilk paragrafta ileri sürülen bir ayırmadan ileri gelir: ‘Gösterge’ (*Zeichen*) kelimesi ‘çift anlama’ (*ein Doppelsinn*) sahip olacaktır. ‘Gösterge’ göstergesi, ‘ifade’ (*Ausdruck*) veya ‘belirtme’ (*Anzeichen*) anlamına gelebilir.

Arkasında ciddi meseleler varmış gibi görünen bu ayrımı hangi sorudan başlayarak ele almalı ve okumalıyız?

‘Gösterge’ kelimesinin iki anlamı arasında bu saf ‘fenomenolojik’ ayrımı ileri sürmeden ya da daha doğrusu göstergeyi tanımadan, basit bir betimleme olmaya niyet eden şeyde onu ortaya çıkarmadan önce Husserl, adı henüz konmamış bir çeşit fenomenolojik indirgeme yapmaya yeltenir: Tüm kurulu bilgiyi devre dışı bırakmış, ister metafizikten ister psikolojiden isterse de doğa bilimlerinden gelsin, varsayımların (*Voraussetzungslosigkeit*) zorunlu yokluğu üzerinde ısrar etmiştir. Dilin *Faktum*’undaki başlangıç noktası, örneğin olumsuzluğuna dikkat ettiğimiz sürece, bir varsayım değildir. Diller var olsun ya da olmasın, insan gibi varlıklar dilleri etkili bir şekilde kullansın ya da kullanmasın, insanlar ya da doğa ister bilfiil isterse de yalnızca ‘imgelemde ve olanaklılık kipinde’ var olsun, böyle yapılan analizler ‘anlamalarını’ ve ‘epistemolojik değerlerini’ –bilgi teorisinin düzeni içerisindeki değerlerini (*erkenntnistheoretischen Wert*)– korurlar.

Sorumuzun en genel şekli böylece reçete edilmiştir: Husserlci analizin fenomenolojik zorunluluğu, inceliği ve sağlamlığı, analizin cevap verdiği ve her şeyden önce hakkını teslim etmemiz gereken talepler, yine de metafiziksel bir varsayımı içinde saklamaz mı? Bu talepler, eleştirel projeye ve kendi öncüllerinin tesis edici değerine sahip fenomenolojik eleştiriyi, dogmatik ve spekülative bir bağlılığın dışında elbette ki tutamayacak, gözden kaçan bir naifliğin kalıntısı olmaya-

uzlaşmalardan veya karşıtlıklardan kaçındık. *Mantıksal Araştırmalar I* metninden öteye gittiğimiz her seferinde, Husserl’in düşüncesinin genel yorumunun ilkesini ve bir gün gerçekleştirmeyi umduğumuz bu sistematik okumanın taslağını belirtmeyi amaçlamaktayız.

cak olan fakat yine de fenomenolojiyi kendi içinden *kuran* o dogmatik ve spekülâtif bağıllığı içinde saklamaz mı? Tam da fenomenolojinin çok geçmeden bütün değerlerin kaynağı ve garantisi, 'ilkelerin ilkesi', yani ona kökensel apaçıklığını bahşeden, tam ve kökensel bir sezgi için anlamın *mevcudiyeti* [*présence*] veya *şimdiliği* [*présent*]³ olarak tanıyacağı şekilde. Bir başka deyişle, şu ya da bu metafizik mirasın bir fenomenoloğun canlı dikkatini, öyle ya da böyle, sınırlandırıp sınırlandırmadığını değil ama bu dikkatin *fenomenolojik* formunun hâlihazırda metafiziğin kendisinin emrinde olup olmadığını sorgulayacağız. Az önce yukarıdaki satırlarda, metafiziksel varsayıma karşı duyulan güvensizlik, sanki bir bilgi teorisi projesi 'eleştiri' tarafından şu ya da bu spekülâtif bir sistemden kurtarıldığında, daha en başından metafizik tarihine ait değilmişçesine, özgün bir 'bilgi teorisinin' koşulu olarak zaten verilmekteydi. Peki bilginin ve bilgi teorisinin idesi, kendinde metafizik değil midir?

Burada söz konusu olan, gösterge kavramının ayrıcalıklı örneğinde, metafiziğin fenomenolojik eleştirisinin kendini metafiziğin teminatı içerisinde bir moment olarak duyurduğunu görmektir. Daha iyi ifade edersek mesele, tarihsel tamamlanışı ve yalnızca kökeninde restore edilen saflığında, eleştirel fenomenolojinin kaynağının metafizik projenin ta kendisi olduğunu kanıtlamaya başlamaktır.

Başka bir yerde,⁴ Husserl'in metafizik spekülasyonu sürekli eleştirdiği hareketin hedeflediği şeyin esasında ancak, onun özgün metafizik ya da *philosophia proté* [ilk felsefe] olarak düşünmeye devam ettiği ve restore etmek istediği şeyden bir sapma ya da yozlaşmadan ibaret olduğunu takip etmeye giriştik. *Kartezyen Meditasyonlar*'ı sonuçlandırırken Husserl, yine özgün metafizik (ki başarısını fenomenolojiye borçlu

³ *Présent* kelimesi, Derrida'nın bu metninde 'şimdi' kelimesi ile karşılanırken *maintenant* kelimesi 'şu an' olarak çevrilecektir. (Çev.)

⁴ *La phénoménologie et la clôture de la métaphysique*, *Εποχες*, Atina 1966.

olacaktır) ile alışlagelmiş anlamda metafiziği karşı karşıya getirir. Sunduğu sonuçlar hakkında burada şöyle der:

[Onlar] metafizikseldirler, eğer varlığın nihai bilgisinin metafizik olarak adlandırılması gerektiği doğruysa. Ama onlar terimin alışlagelmiş anlamıyla metafizikten çıkan sonuçlardır; kendi tarihinin gidişatı boyunca yozlaşmış olan bu metafizik, kökensel olarak, bir ilk felsefe olarak kurulduğu tinin ruhuna hiç uygun değildir. Fenomenolojinin somut sezgisel ama aynı zamanda apodiktik yöntemi ‘metafiziğin bütün macerasını’, bütün spekülatif aşırılığını dışlar (§ 60).

Husserl’in ‘yozlaşmış’ metafizikte ifşa ettiği tüm sapmaların ve tüm hataların kalıcı ve biricik motifini çok sayıda alan, tema ve argüman aracılığıyla görünür kılabildik: Bu her zaman *ideallığın* özgün kipinin karşısındaki bir körlüktür; yani *olan*, mevcudiyetinin özdeşliğinde belirsizce *tekrarlanabilen*; tam da bu nedenle var olmayan, *reel* olmayan, kurmaca anlamında değil de başka bir anlamda pek çok ad alabilen *irreel* bir idealliktir; ki genel anlamda dünyasal-olmayan, düşünülür nesne, *noema*, özün gerekliliği ve gerçek-dışılığı hakkında konuşmaya izin verecek olan da bunun olanağıdır. Başka bir dünyasallık olmayan bu dünyasal-olmama hâli, bu ideallik gökten yere düşmüş bir varolan değildir, kökeni her zaman üretici bir ediminin tekrarının olanağında olacaktır. Bu tekrarın olanağının sonsuzluğa *idealiter* [ideal olarak] açılabilmesi için, ideallığın bir formunun *sonu belli olmayanın* ve *idealiterin* [ideal olmanın] bu birliğini sağlaması zorunludur: Bu şimdidir ya da daha doğrusu *yaşayan şimdinin* mevcudiyetidir. Son kertede, tüm tekrarları hatırlayabilmemizi ve öngörmemizi sağlayan ideallığın nihai formu, ideallığın ideallığı, *yaşayan şimdi*, transandantal yaşamın kendine mevcudiyetidir. Mevcudiyet, apodiktik olarak söyleyebiliriz ki, her zaman içeriklerin sonsuz çeşitliliğinin üretildiği bir form olmuştur ve sonsuza kadar da böyle olmaya devam edecektir. Metafiziğin başlangıcındaki madde ve form arasındaki karşıtlık, yaşayan şimdinin somut ideallığında nihai ve

radikal gerekçelendirmesini bulur. Transandantal yaşam ve yaşayan şimdi ifadelerindeki *yaşam* kavramının gizemine geri döneceğiz. Niyetimizi burada tam olarak belirli hâle getirmek istersek, fenomenolojinin zamansallaşma ve öznelarasılığın kuruluşu hareketine ilişkin yaptığı betimlemelerin, bize, ona eziyet etmekte ve hatta ona içeriden meydan okumakta gibi görüldüğünü not edelim. Betimlemenin belirleyici iki momentini birbirine bağlayanın en derininde, indirgenemez namevcudiyet kurucu bir değer olarak tanınacaktır ve bununla birlikte yaşayan şimdinin kendine ait olmaması veya yaşam-olmaması veya namevcut olması, kökünden sökülemez bir kökensel-olmamadır. Aldığı isimler onun mevcudiyet formuna direncini sadece daha canlı kılar. *İki kelimeyle*, burada mevzu: i. Özdeşliği tekrar edilebilen zamansal bir nesnenin (*Gegenstand*) mevcudiyetinin kurulması içerisinde saklı tutulmadan⁵ [*rétention*] *yeniden-sunuma*⁶ (*Vergegenwärtigung*) zorunlu geçiş; ii. Alter-Ego ile ilişkide bulunan *eşsunum* (appresentasyon, *l'apprésentation*) yoluyla zorunlu geçiş, yani genel olarak ideal bir nesneliliği, nesneliliğin koşulu olarak öznelarasılığın ve yalnızca ideal nesnelere mevzubahis olduğunda mutlak olan bu nesneliliği olanaklı kılan şeyle ilişkinin içerisindeki geçiş. Her iki durumda da sunumun modifikasyonu (*yeniden-sunumu*, *eş-sunumu*) (*Vergegenwärtigung* ya da *Appräsentation*) olarak adlandırılan şey sunumun başına gelmez, ancak onu *a priori* olarak çatlatarak koşullandırılır. Bu fenomenolojik-transan-

⁵ Husserl'e göre şimdi, hiçbir zaman yalın bir noktasallık olarak algılanamazdır. Bir başka deyişle şimdi, tek tek anların yan yanlığında bir an olarak anlaşılabilir. Eğer der Husserl zamanın böyle bir yapısı olsaydı, biz bir melodiye duyamazdık. Husserl'e göre şimdinin bir kalınlığı vardır, bu kalınlık, henüz geçmiş anlar, şu an ve gelmekte olan anlar şeklinde bir kuyruklu yıldızın akışı gibidir. Şimdinin kalınlığı, saklı-tutulan anların da, bir an sonra gelecek olan anlarında şu anda ihtiva edildiğini ima etmektedir. *Rétention* kelimesi, Husserl tarafından henüz geçmiş bir anı betimlemek için kullanılmıştır. Bu metinde, bu zaman kuramına sadık kalarak *rétention* kelimesini saklı tutulan olarak çevirmeyi uygun gördük. (Çev.)

⁶ *Re-présentation* kelimesi tire ile ayrı yazıldığı sürece 'yeniden sunum' olarak çevrilmiştir. (Çev.)